

การจัดการภูมิปัญญาส้มโอบ้านนครชัยศรี: การเรียนรู้และการจัดการตนเอง
ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

**Pomelo Wisdom Management in the
Nakhon Chai Si River Basin:
Learning and Self-Management in accordance with the
Philosophy of Sufficiency Economy**

นิภาวรรณ เจริญลักษณ์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

บทคัดย่อ

วิถีชาวสวนส้มโอลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีนับเป็นภูมิปัญญาที่ถูกส่งต่อมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อการดำรงชีพ และสืบทอดเป็นพืชพันธุ์ทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญและมีชื่อเสียงของจังหวัดนครปฐม ผลกระทบจากความเจริญทางโครงสร้างพื้นฐานรวมทั้งวิกฤติทางภัยธรรมชาติที่ชาวสวนต้องรับมือและบริหารจัดการ ซึ่งได้ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวสวนส้มโอบ้านนครชัยศรีที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย การบูรณาการจัดการตนเองด้วยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น และการน้อมนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับการเรียนรู้และเสริมศักยภาพชุมชนนั้นมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนี้ 1) เพื่อศึกษาและสังเคราะห์องค์ความรู้และด้านการเรียนรู้และการจัดการตนเองตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สังเคราะห์การจัดการตนเองด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับบริบทการจัดการภูมิปัญญาส้มโอบ้านนครชัยศรี 3) เพื่อวิเคราะห์ค่านิยมและแนวปฏิบัติตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับการพัฒนาและเรียนรู้สู่สาธารณะ ผลการศึกษาพบว่า ส่วนที่ 1 ด้านการเรียนรู้และภูมิปัญญาส้มโอบ้านนครชัยศรี องค์ความรู้ที่เป็นจุดเด่นคือภูมิปัญญาและการจัดการความรู้จากปรากฏการณ์นิเวศธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยเฉพาะระบบน้ำขึ้นน้ำลงซึ่งเป็นวิถีระบบนิเวศธรรมชาติของพื้นที่ รวมถึงการจัดการตนเองของชุมชนตามปฏิทินที่อิงตามระบบนิเวศ ส่วนที่ 2 การจัดการตนเองตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ให้ความสำคัญตั้งแต่ระดับการจัดการตนเองที่เชื่อมโยงกับครอบครัว และเครือข่าย การจัดการระดับกลุ่มเป็นการรวมกลุ่มชาวสวนทั้งเป็นทางการตามการสนับสนุนของกลไกทางการและเครือข่ายในพื้นที่ การจัดการระดับเชื่อมโยงเครือข่าย การประสานงานในรูปแบบความร่วมมือเพื่อเกื้อกูลการจัดการภูมิปัญญา ทั้งภาควิชาการ ภาครัฐ และเอกชนเพื่อวิถีสันติ

ปัญญาสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางวิกฤติทั้งปรากฏการณ์ธรรมชาติ และปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ส่วนที่ 3 ด้านค่านิยมและแนวปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้อิงฐานคิด 3 ปัจจัยคือความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน และ 2 เงื่อนไขสนับสนุนคือ เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาสามเือน การจัดการตนเอง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The way of life of Pomelo Farmers in the Nakhon Chai Si River Basin is a wisdom that has been accumulated for a long time. There are the process of learning and inherit from generation to generation for living. Pomelo is also an important and famous geographical indicative plant of Nakhon Pathom Province. The impact from the growth of infrastructure, including the continuous natural disaster crisis has affected the lifestyle of the pomelo farmers in the Nakhon Chai Si River Basin. The aims of the study on the integration of self-management by using local wisdom, and learning about the sufficiency economy philosophy for empowering the community has the following aims: 1) to study and synthesize knowledge, learning and self-management according to the sufficiency economy philosophy; 2) to study and analyze the synthesis of self-management and sufficiency economy appropriate to the context of Pomelo wisdom in the Nakhon Chai Si River Basin and; 3) to analyze values and practices based on the sufficiency economy philosophy that are suitable for development and learning by the public

The study revealed the following results: 1) The dominant aspect of the learning and studying of Pomelo wisdom in the Nakhon Chai Si River Basin is the wisdom and knowledge management related to the local and unique natural eco-phenomenon. This especially concerns the tidal system, which is the natural ecological path of the area and includes the self-management of communities based on ecological-based calendars. 2) Self-management according to the sufficiency economy philosophy emphasizes the level of self-management that is linked to family and relatives, as well as group level management which comprises groups of

gardeners, both of which formally support local area networks. Furthermore, network level management coordination was found in the form of cooperation to support the management of wisdom. Both the public and private sectors can survive in the midst of natural phenomena, and social and cultural factors that are constantly changing. 3) Values and guidelines based on the sufficiency economy philosophy consist of three main factor; namely, moderation, reasonableness, and self-immunity, alongside knowledge condition and moral condition, which are important elements of the sufficiency economy philosophy.

Keywords: Pomelo wisdom, Self-management, The philosophy of Sufficiency Economy, Sustainable development

บทนำ

ประเทศไทยได้น้อมนำเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลาง ที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอเพียงและมีความพร้อมที่จะจัดการต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะต้องอาศัยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวัง ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อให้สามารถอยู่ได้แม้ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานเป็นที่มาของนิยาม "3 ห่วง 2 เงื่อนไข" ประกอบด้วย "พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน" บนเงื่อนไข "ความรู้" และ "คุณธรรม" โดยความหมายแล้วมีความหมายที่มากกว่าวิธีการ เพราะเป็นวิถีคิด ความพอเพียงหรือความพอประมาณดังกล่าวมีสถานภาพเป็นกฎธรรมชาติที่ควบคุมการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง (อภิชัย พันธเสน, 2560 : 37) การเข้าใจถึงแนวคิดและแนวปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำไปสู่การประยุกต์และปรับใช้ในชีวิตประจำวันนั้นจำต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการนำมาใช้ทุกขั้นตอน และจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานของจิตใจของคนในชาติให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง (อนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2546) อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนแนวคิดเพื่อนำไปสู่แนวปฏิบัตินั้นเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งด้วยสภาพสังคมและบริบทของแต่ละพื้นที่ที่มีความซับซ้อนและแตกต่างกันเป็นอย่างยิ่ง การเข้าไปเรียนรู้และพัฒนาบทเรียนจากความสำเร็จของแต่ละพื้นที่เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงบริบท กระบวนการจัดการ ความสำเร็จและเงื่อนไขต่างๆ ที่นำไปสู่การขยาย

ผลและพัฒนานั้นก็เป็นแนวทางหนึ่งในการเสริมศักยภาพและพัฒนาต่อยอดได้ ภายใต้แนวคิด การพัฒนาคนเป็น “ศูนย์กลางการพัฒนา” ของภาครัฐได้มีผลอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนแนวคิด ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติให้สามารถจับต้องและเป็นรูปธรรมได้ เป็นการสร้าง การเรียนรู้ให้ภาคประชาชนให้สร้างสมดุลระหว่างการดำเนินชีวิตที่มุ่งสร้างรายได้จนละเลยมิติของ การเรียนรู้ที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน ผลสืบเนื่องจากแผนพัฒนาด้านการเกษตรของจังหวัด นครปฐม ปี 2560 – 2564 มีพื้นที่เป้าหมายเกษตร จำนวน 16,810.75 ไร่ ครอบคลุมทั้งพื้นที่ปลูกข้าว ข้าวโพด พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ มะพร้าว รวมถึงส้มโอที่เป็นพืชเชิงชีทางภูมิศาสตร์ของจังหวัด ทั้งหมดเป็นต้นทุนทางกายภาพ และประสบการณ์ของชาวจังหวัดนครปฐม เกิดการรวมกลุ่มเป็น ศูนย์เรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่สามารถให้ประชาชนได้เข้าศึกษาเรียนรู้ เป็นกระบวนการพัฒนาที่เกิดจากฐานราก ชุมชนเกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกันในทุกระดับ เป็นการจัดการความรู้ที่เป็นธรรมชาติ (knowledge management) ซึ่งทั้งหมดหากสามารถ พัฒนาต่อยอดให้เกิดองค์ความรู้ผ่านกระบวนการวิจัยจะเป็นคุณูปการต่อสังคมไทยภาพรวม อีกทั้งจะสามารถพัฒนาให้เป็นพื้นที่เรียนรู้และการหาแนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน ของโรงเรียน มหาวิทยาลัย และหน่วยงานอื่นๆ ที่มุ่งศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิต บทความวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเรื่องการจัดการภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรี: การเรียนรู้และการจัดการตนเองตามแนว ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งศึกษาภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรีเป็นกรณีศึกษาเพื่อสะท้อน บทเรียนการจัดการตนเองของชุมชนตามแนวทางของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเป็น แนวทางหนึ่งที่สามารถบูรณาการขยายผลสู่พื้นที่อื่นๆ ตามความเหมาะสมของบริบทพื้นที่ได้

วัตถุประสงค์ (Objectives)

1. เพื่อศึกษาและสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านการเรียนรู้และการจัดการตนเองตามแนวทาง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การจัดการตนเองด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับบริบท การจัดการภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรี
3. เพื่อวิเคราะห์ค่านิยมและแนวปฏิบัติตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ เหมาะกับการพัฒนาและเรียนรู้สู่สาธารณะ

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งในการศึกษานี้ผู้วิจัยเจาะจงเลือกพื้นที่อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่การศึกษา ดังนี้

1. ขอบเขตพื้นที่ที่วิจัย ได้แก่ ตำบลบางเตย และตำบลทรงคนอง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่ศึกษาเป็นการเจาะจงเลือก (Purposive sampling) เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนส้มโอ มีพื้นที่ในการปลูกส้มโอมากที่สุดในจังหวัดนครปฐม และเป็นพื้นที่ที่สวนส้มโอได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ภัยพิบัติอุทกภัยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2554

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) มีจำนวนทั้งสิ้น 36 คน ประกอบด้วย

2.1 ตัวแทนชาวสวน ได้แก่ เกษตรกรชาวสวนส้มโอกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ประชาชนทั่วไปที่อาศัยในเขตตำบลบางเตยและตำบลทรงคนอง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม จากจำนวน 26 คน โดยเลือกจากตัวแทนหมู่บ้านละ 2 คนจาก 13 หมู่บ้าน

2.2 ตัวแทนองค์กรและหน่วยงานในพื้นที่ ประกอบด้วย องค์การภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญ กลุ่มเครือข่ายของเกษตรกรสวนส้มโอกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี กลุ่มเกษตรกรสวนส้มโอกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จำนวน 5 คน เป็นการเจาะจงเลือกโดยเลือกจากสวนที่มีประสบการณ์มากกว่า 10 ปี และให้ยินดีให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

2.3 ภาครีชีข่ายที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยนักวิชาการ ตัวแทนผู้ประกอบการ จำนวน 5 คน เพื่อสะท้อนมุมมองการดำเนินการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบประเมิน (Evaluation form) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การถอดบทเรียน (Lessons Learned)

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ นำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) พร้อมทั้งใช้วิธีตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งจากผู้วิจัย ข้อมูล และทฤษฎีที่ใช้ จากนั้นนำข้อมูลที่นำมาประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็นต่างๆ และสังเคราะห์เรียบเรียงเพื่อตอบคำถามการวิจัย

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 ด้านการเรียนรู้และการจัดการตนเองตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การเรียนรู้และภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรี

ในปัจจุบันประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนส้มโอ และโดยสภาพพื้นที่แล้วมีพื้นที่ในการปลูกส้มโอมากที่สุดในจังหวัดนครปฐม โดยตำบลบางเตยมีพื้นที่ปลูกส้มโอจำนวน 1,100 ไร่ มีผลผลิตเฉลี่ย 1,720 ผล/ไร่ ตำบลทรงคนอง มีพื้นที่ปลูกส้มโอ จำนวน 3,743 ไร่ มีผลผลิตเฉลี่ย 1,500 ผล/ไร่ (สำนักงานเกษตรอำเภอสามพราน, 2553 : 2560 : 1-23) จากข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าการปลูกส้มโอเป็นอาชีพที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษแบบรุ่นต่อรุ่นอย่างน้อย 4 ช่วงอายุ โดยชาวสวนในพื้นที่อาศัยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพมาแบบยาวนาน สภาพบริบททางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ตำบลบางเตย และตำบลทรงคนอง เป็นตำบลที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะคือที่ตั้งอยู่มีลักษณะเป็นเกาะคล้าย “กระเพาะหมู” มีแม่น้ำนครชัยศรีหรือแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน บริเวณตอนกลางของพื้นที่มีลักษณะเป็นที่ดอนแล้วลาดลงไปหาริมแม่น้ำ ด้วยสภาพพื้นที่ดังกล่าว ส่งผลให้พื้นดินบริเวณริมแม่น้ำเป็นดินตะกอนที่แม่น้ำพัดพามา และเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างน้ำจืดและน้ำเค็มจากทะเล เป็นพื้นที่ “น้ำไหลทรายมูล” มีการทับถมของดินเลนจากน้ำไหลหลากจากทางเหนือ มีการทับถมขึ้นมาแล้วก็ทับถมมาเป็นที่ดินจีน เป็นสภาพพื้นที่เหมาะแก่การปลูกพืชผักและทำการเกษตร (นายทิม ไทยทวี, 22 กุมภาพันธ์ 2556) พื้นที่ตำบลบางเตย และตำบลทรงคนอง จึงมีสภาพพื้นที่ที่เป็นเอกลักษณ์ มีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับชุมชนในพื้นที่มีความคุ้นเคยกับการปลูกส้มโอมาเป็นเวลายาวนาน ส่งผลให้ส้มโอนครชัยศรีมีชื่อเสียงเป็นที่รับรู้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ชื่อเสียงของส้มโอนครชัยศรีเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของจังหวัดนครปฐม ดังคำขวัญประจำจังหวัดว่า “ส้มโอหวาน ข้าวสารขาว ลูกสาวงาม ข้าวหลามหวานมัน สนามจันทร์งามล้น พุทธมณฑลคู่ธานี พระปฐมเจดีย์เสียดฟ้า สวยงามตา แม่น้ำท่าจีน” และการประกอบอาชีพปลูกส้มโอยังคงเป็นอาชีพหลักและสร้างรายได้ให้กับชุมชน ชาวสวนในปัจจุบันยังคงอนุรักษ์และสืบทอดวิถีการทำสวนส้มโออย่างต่อเนื่อง ผสมผสานกับการปลูกผลไม้อื่นๆ สำหรับเป็นรายได้เสริม หน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังได้ให้ความสำคัญกับส้มโอในฐานะเป็น “สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์” (Geographical Indications) กล่าวคือมีความรสชาติดี สถานที่เพาะปลูกมีความเป็นพื้นที่เฉพาะของจังหวัดนครปฐม

การสั่งสมของวิถีชีวิต การทำสวนส้มโอและสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นได้เป็นวิถีภูมิปัญญาของชาวสวนส้มโอนครชัยศรีที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ความเป็นชาวสวนส้มโอและชุมชนท้องถิ่นนี้ เช่น

2.1 ภูมิปัญญาและความรู้จากปรากฏการณ์นิเวศและธรรมชาติ พื้นที่ตำบลบางเตย และตำบลทรงคนองเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างน้ำจืดที่ไหลมาจากทางตอนเหนือของประเทศบรรจบกับน้ำเค็มจากการหนุนของน้ำทะเล (น้ำขึ้นน้ำลง) นิเวศวิทยา และการจัดการเรื่องน้ำของชาวสวน

นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมกันมาเพื่อนำมาสู่การจัดการตนเองของชาวสวน และเป็นพื้นฐานภูมิปัญญาการจัดการท้องถิ่นคือ “ระบบสามน้ำ” ซึ่งลักษณะของระบบสามน้ำได้แก่ (1) การที่น้ำทะเลขึ้น น้ำทะเลจะดันน้ำจืดในตัวลำนํ้าและคลองย่อยต่างๆ ที่ไหลมาจากจังหวัดสุพรรณบุรีกลับขึ้นไปก่อน ในช่วงหัวน้ำขึ้น 1-2 ชั่วโมงแรก จึงเป็นน้ำจืด (2) ชั่วโมงที่ 3-4 น้ำทะเลเข้าคลุกเคล้ากับน้ำจืดมากแล้วก็จะกลายเป็นน้ำกร่อย (3) ชั่วโมงที่ 5-6 จะเป็นน้ำเค็ม คือเป็นสามน้ำในสายเดียวกันปรากฏการณ์นี้เองได้ส่งผลให้ระบบนิเวศลุ่มนํ้านครชัยศรีมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

■ **ปรากฏการณ์น้ำขึ้น-น้ำลง** แม้ว่าพื้นที่จะไม่ได้อยู่ติดทะเลโดยตรง แต่ด้านภูมิศาสตร์แล้วพื้นที่ตำบลบางเตย และตำบลทรงคนองทั้ง 2 พื้นที่เป็นพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากระดับน้ำทะเลขึ้น-ลงเนื่องจากแม่น้ำท่าจีนห่างจากปากน้ำประมาณ 30 กิโลเมตร โดยปกติแล้วระดับน้ำขึ้นน้ำลงวันละเป็นเมตรหรือหลายเมตรขึ้นอยู่กับว่าใกล้หรือไกลทะเล ในหนึ่งวันน้ำจะขึ้น 2 ครั้ง ลง 2 ครั้ง เฉลี่ยครั้งละ 6 ชั่วโมง โดยน้ำจะขึ้น-ลงเลื่อนไปวันละประมาณ 48 นาที ปรากฏการณ์นี้จะสอดคล้องกับดวงจันทร์จะขึ้นช้าไปวันละประมาณ 48 นาที แต่กระแสน้ำและทิศทาง ที่ลมพัดมีผลในการเร่งหรือหน่วงทั้งระยะเวลา และปริมาณน้ำที่ขึ้น-ลงด้วย ถ้าเป็นน้ำเกิด น้ำจะไหลแรง ถ้าเป็นน้ำตายน้ำจะนิ่ง ไม่ค่อยมีกระแสไหล เช่น วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 12 น้ำจะเริ่มขึ้นประมาณ 24.00 น.เศษ หรือเวลาที่เดือนขึ้นตรงหัวและขึ้นสุดตัวประมาณ 17.00 น.เศษ (เพราะในฤดูนี้เป็นหน้า น้ำเข้า คือ ปริมาณน้ำที่ขึ้นในตอนเช้าจะมากกว่าน้ำที่ขึ้นในตอนเย็น) และน้ำจะเริ่มไหลลงตั้งแต่ 17.00 น.เศษ ไปลงสุดตัวประมาณ 13.00 น.เศษ และเริ่มต้นอีกครั้งหนึ่ง โดยขึ้นไปสุดตัวประมาณ 17.00 น. (เพราะน้ำเย็นน้อยกว่าน้ำเข้า) และไปลงสุดตัวประมาณ 24.00 น.เศษ ทั้งนี้ ปริมาณน้ำขึ้น-ลง อย่างละ 2 ครั้งจะมีปริมาณน้ำไม่เท่ากัน ต้องดูขึ้น-แรมของพระจันทร์ประกอบด้วย

■ **ปรากฏการณ์น้ำเกิด น้ำตาย น้ำเห่อ น้ำทาม** ช่วงน้ำเกิด น้ำจะไหลแรง และปริมาณน้ำจะขึ้น-ลงมากในช่วงน้ำเกิด ประมาณขึ้นหรือแรม 12 ค่ำ 13 ค่ำ 14 ค่ำ 1 ค่ำ 2 ค่ำ 3 ค่ำ 4 ค่ำ 5 ค่ำ ในช่วงน้ำเกิดนี้ปริมาณน้ำที่ขึ้นจะสูงมากกว่าช่วงน้ำตาย ในช่วงน้ำตายจะอยู่ในช่วงขึ้นหรือแรม 6 ค่ำ 7 ค่ำ 8 ค่ำ 9 ค่ำ 10 ค่ำ 11 ค่ำ ช่วงน้ำตายนี้ปริมาณน้ำที่ขึ้นหรือลงจะต่ำกว่าช่วงน้ำเกิด กระแสน้ำจะไหลน้อยและไม่เชี่ยวคล้ายๆ เป็นน้ำเห่อ กล่าวคือมีลักษณะการยกตัวเองขึ้น บางครั้งก็มีลักษณะที่ระดับน้ำสูงขึ้นทั้งๆ ที่น้ำกำลังไหลลง แล้วระดับน้ำก็ลดระดับลงแล้วกลับสภาพเหมือนระดับน้ำจะสูงขึ้นอีก แล้วก็ลงอีก เป็นปรากฏการณ์น้ำขึ้นน้ำลงสลับกันลักษณะนี้เอง เรียกว่า น้ำทาม อาการน้ำเห่อ น้ำทาม คืออาการที่เกิดขึ้นในช่วงน้ำตาย คือปริมาณน้ำขึ้นน้อยลงน้อย เวลาน้ำขึ้นก็ไม่สูง เวลาน้ำลงก็ไม่แห้งมาก อธิบายตามหลักวิทยาศาสตร์ช่วงน้ำเกิดเป็นช่วงที่พระอาทิตย์ โลก และพระจันทร์โคจรมาเรียงตัวอยู่ในแนวเดียวกัน โดยถ้าเป็นข้างขึ้น 15 ค่ำ โลกจะอยู่ตรงกลางระหว่างพระอาทิตย์กับพระจันทร์ และถ้าเป็นแรม 14-15 ค่ำ ดวงจันทร์จะอยู่

ตรงกลางระหว่างโลกกับดวงอาทิตย์ แต่ถ้าเป็นช่วงน้ำตาย พระอาทิตย์ โลก และพระจันทร์ จะโคจรรอบอยู่ในแนวตั้งฉากกันโดยมีโลกอยู่ตรงมุมฉาก ทำให้เกิดแรงดึงดูดระหว่างพระอาทิตย์กับพระจันทร์เป็นการสร้างสมดุลให้กับธรรมชาติ

■ **ปรากฏการณ์น้ำเข้า น้ำเย็น** หากเข้าช่วงรอยต่อระหว่างฤดูกาล เช่น จากฤดูฝนเข้าสู่ฤดูหนาว จากฤดูร้อนเข้าสู่ฤดูฝน ช่วงรอยต่อนี้อุณหภูมิจะเปลี่ยน ลมจะเปลี่ยน น้ำก็จะแปรสภาพกลับไปมาจนถึงฤดูกาลนั้นๆ แล้วก็เป็นปกติ ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าปริมาณน้ำที่ขึ้น-ลง 2 ครั้ง ในหนึ่งวันก็มีปริมาณน้ำ ไม่เท่ากันด้วย เช่น ในหน้าหนาวน้ำที่ขึ้นในตอนเช้าเรียกว่า น้ำเข้า จะมีปริมาณสูงกว่าน้ำที่ขึ้นในตอนเย็นที่เรียกว่า น้ำเย็น ประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมีนาคม ไม่ว่าจะอยู่ในช่วงน้ำเกิดหรือน้ำตาย เมื่อเข้ารอยต่อระหว่างฤดูกาลในเดือนเมษายนก่อนจะเข้าฤดูฝนในเดือนพฤษภาคม ช่วงนี้น้ำและลมจะแปรสภาพไปมา โดยน้ำเข้ากับน้ำเย็นในวันเดียวกันจะมีปริมาณขึ้นสูงเท่าๆ กัน เรียกว่าเป็น สองน้ำ หรือเป็น น้ำสองกระดอง เมื่อเข้าฤดูฝนตามฤดูกาลจริงในเดือนพฤษภาคมแล้ว น้ำเย็นจะค่อยๆ เพิ่มปริมาณขึ้นสูงกว่าน้ำเข้าไปจนถึงเดือนตุลาคม น้ำเย็นกับน้ำเข้าก็จะมีปริมาณเท่าๆ กัน เป็นสองน้ำหรือสองกระเพื่อมขึ้นอีกครั้ง เพราะเข้าช่วงรอยต่อระหว่างฤดูฝนกับฤดูหนาวแล้ว พอเข้าเดือนพฤศจิกายนน้ำเข้าก็จะค่อยๆ เพิ่มปริมาณขึ้นสูงกว่าน้ำเย็น เรียกว่าหน้าน้ำเข้า หากปีใดตามปฏิทินจันทรคติมีอธิกมาส คือ มีเดือนแปดสองหน หน้าน้ำเข้าหรือหน้าน้ำเย็นก็จะเลื่อนเวลาออกไปอีกประมาณครึ่งเดือน คือจะค่อยๆ เลื่อนออกไป เนื่องจากปีตามจันทรคติจะมีจำนวนวันน้อยกว่าปีทางสุริยคติ 11 วัน จนกว่าจะครบ 2 ปี 8 เดือน ซึ่งจะมีการปรับปฏิทินจันทรคติโดยเพิ่มเดือน 8 เป็น 2 หน (ปีอธิกมาส) ระบบน้ำจะกลับมาเที่ยงตรงตามระบบอีก (สุรจิต ชีรเวทย์, 2547 : 41-49) การรับรู้ถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติและปรับวิถีการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะการทำเกษตรของชาวสวนส้มโอให้สอดคล้องกับระบบนิเวศแบบซ้ำแล้วซ้ำเล่า เกิดการเรียนรู้ ปรับตัว และปรับปรุงวิถีการทำกินให้สมดุลกับระบบธรรมชาติ จนได้กลายเป็นภูมิปัญญาให้กับชุมชนในพื้นที่

2.2 ปฏิทินการจัดการตนเองของชาวสวนส้มโอ จากการวิเคราะห์เอกสารการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มเกษตรกรชาวสวนส้มโอกลุ่มแม่บ้านนครชัยศรี ผู้วิจัยได้สังเคราะห์การดูแลรักษาส้มโอจนกระทั่งการเก็บเกี่ยวส้มโอของเกษตรกรชาวสวนส้มโอกลุ่มแม่บ้านนครชัยศรีเป็นวงจรในการทำสวนส้มโอในช่วงระยะเวลาหนึ่งปี สะท้อนให้เห็นถึงปฏิทินวิถีการดำเนินชีวิตของชาวสวนส้มโอในแต่ละปี ดังนี้

1. เดือนธันวาคม ขั้นตอนการกักน้ำ ขึ้นน้ำ ชาวสวนมีความเชื่อว่าวันที่ 5 ธันวาคม ซึ่งตรงกับวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เป็นวันมงคล จึงเริ่มกักน้ำไม่ให้เข้าสวนส้มโอในวันดังกล่าว เป็นการบังคับน้ำเพื่อให้ส้มโอออกดอกเร็วขึ้นโดยกักน้ำ

หรือสูบน้ำออกจากร่องสวนให้แห้งทิ้งไว้ประมาณ 15-30 วัน ระหว่างนี้ส้มโอจะเน่าใบชืดแล้วจึงปล่อยน้ำให้เข้าไปใหม่ ส้มโอจะรับดูน้ำเข้าไปอย่างรวดเร็ว

2. เดือนมกราคม ต้นส้มโอจะเริ่มผลัดใบและออกดอก นับจากให้น้ำจนถึงออกดอกใช้เวลาประมาณ 15-60 วัน วิธีนี้สามารถทำให้ส้มโอออกดอกเร็วขึ้น ช่วงนี้ชาวสวนจะดูแลรักษาโดยการรดน้ำ ใส่ปุ๋ย ฉีดยา

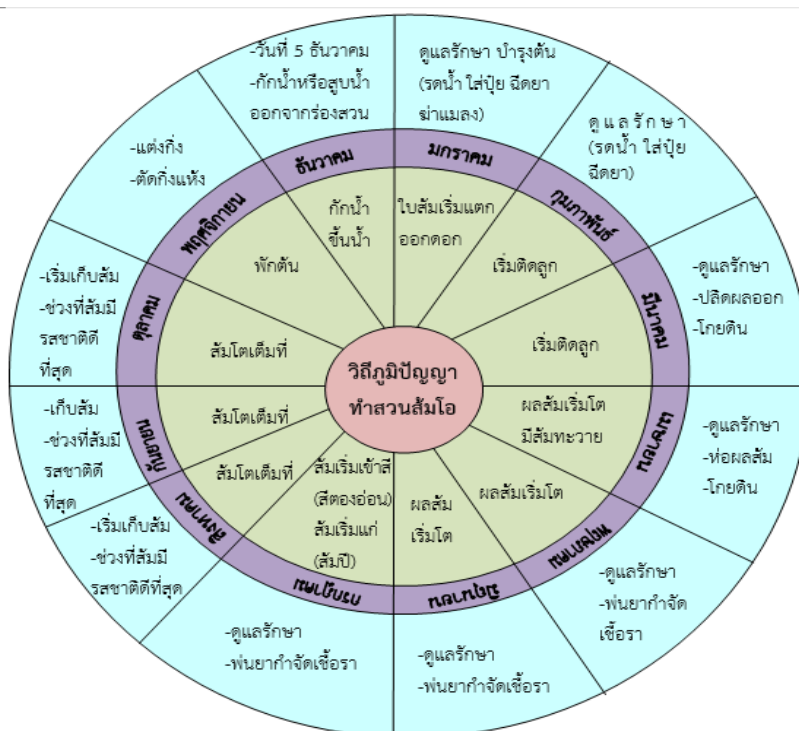
3. เดือนกุมภาพันธ์-เดือนมีนาคม เป็นระยะติดผลอ่อน ผลอ่อนที่มีการติดผลสมบูรณ์จะเริ่มมีสีเขียวเข้มขึ้น กลีบดอกยังคงอยู่กับผลอ่อน ดูแลรักษาโดยการรดน้ำ ใส่ปุ๋ย ฉีดยา ชาวสวนจะปลิดผลอ่อนที่มีรูปร่างบิดเบี้ยว ผิดปกติ หรือเป็นโรค/แมลง หรือผลที่เป็นพวงออก ช่วงสองเดือนนี้ชาวสวนมักจะโกยดิน (ตักดินเลนในท้องร่องขึ้นมาสาดตามโคนต้นส้มโอและทั่วบริเวณท้องร่อง) เพื่อเพิ่มธาตุอาหารให้กับส้มโอ และทำให้ท้องร่องไม่ตื้นเขิน สามารถกักน้ำไว้ในท้องร่องได้ปริมาณมาก และทำให้เรือสำหรับรดน้ำสามารถเข้าไปรดน้ำได้สะดวก เรือไม่ติดโคลน

4. เดือนเมษายน-เดือนมิถุนายน ผลส้มโอเริ่มโต สามารถห่อผลด้วยถุงกระดาษห่อผลไม้ เพื่อป้องกันการทำลายของศัตรูพืช ช่วงนี้จะมีส้มทะวาย คือ ส้มโอที่ออกนอกฤดู ช่วงนี้ชาวสวนจะดูแลรักษาโดยการรดน้ำ ใส่ปุ๋ย ฉีดยากำจัดเชื้อราและแมลงศัตรูพืช

5. เดือนกรกฎาคม ระยะนี้ผลส้มโอเริ่มมีการเปลี่ยนสีผิว (สีทองอ่อน) ส้มเริ่มแก่เรียกว่า ส้มปี การดูแลรักษาชาวสวนจะรดน้ำอย่างสม่ำเสมอ หรือรดน้ำแบบเปียกสลับแห้ง เพื่อให้ผลส้มมีคุณภาพและมีน้ำหนักดี ในช่วงนี้จึงควรรดปุ๋ยอย่างเด็ดขาด

6. เดือนสิงหาคม-เดือนตุลาคม ส้มโอโตเต็มที่ เป็นระยะผลแก่พร้อมเก็บเกี่ยวเพื่อการขาย จะเป็นช่วงที่ส้มมีรสชาติดีที่สุด ชาวสวนต้องงดน้ำ และอย่าให้น้ำมากหรือดินเปียกมากเกินไป เพื่อให้ผลส้มมีรสชาติดี เนื้อผลไม้และหรือมีน้ำมากเกินไป

7. เดือนพฤศจิกายน เป็นระยะเริ่มพักต้น ควรรดน้ำให้น้อยลงหรือไม่ให้น้ำแก่ต้นส้ม เพื่อให้ต้นส้มพักต้น ตัดแต่งทรงพุ่มที่หนาที่บเกินไป กิ่งที่ต้องตัดแต่งออก คือ กิ่งที่แห้งกิ่งที่เป็นโรค และมีการทำลายของแมลง

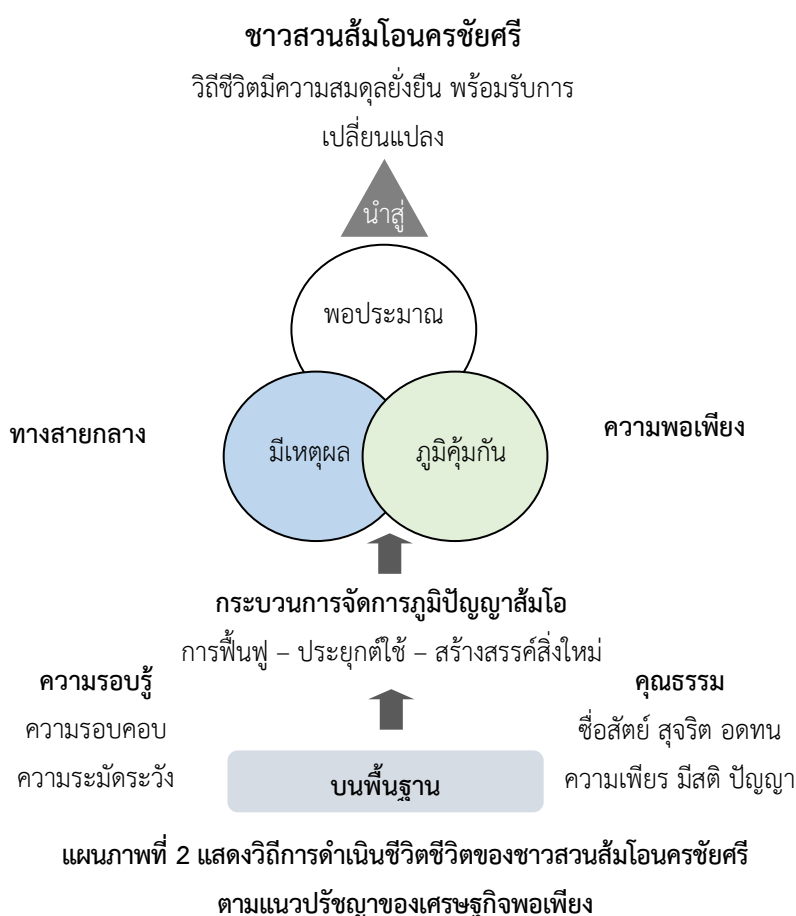
แผนภาพที่ 1 แสดงวงจรการการจัดการตนเองของชาวสวนส้มโอนครศรี

จากแผนภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงวงจรการทำสวนส้มโอสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญา (Local wisdom) และเป็นแนวปฏิบัติ (Practice) ของชาวสวนในการเตรียมความพร้อมของตนเองและครอบครัว รวมถึงการจัดการด้านอื่นๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวงจรของส้มโอตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงการเก็บส้มเพื่อขายและส่งตลาดที่เข้ามารับ เป็นภูมิปัญญาของชาวสวนที่เป็นฐานในการจัดการเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ ภูมิปัญญาดังกล่าวเกิดจากการเรียนรู้และเฝ้าสังเกตแล้วซ้ำเล่าจนเป็นวิถีชีวิตของชาวสวน เป็นกระบวนการเรียนรู้และจัดการตนเองที่เป็นวงจรการปฏิบัติที่รับรู้และถือเป็นแนวปฏิบัติส่งต่อให้ลูกหลานจนถึงปัจจุบัน

ส่วนที่ 2 รูปแบบการจัดการตนเองด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมกับบริบทการจัดการภูมิปัญญาส้มโอนครศรี

การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้กับการจัดการภูมิปัญญาใช้หลักการพื้นฐาน ดังนี้ (1) **ระดับจัดการตนเอง** เป็นแนวทางการจัดการพื้นที่สวนส้มโอในระดับครอบครัวที่สอดคล้องกับระบบนิเวศของกลุ่มน้านนครศรี เพื่อให้อยู่ พอกิน เหมาะสม สมควรกับฐานะในระดับที่ประหยัด เลี้ยงตน/ครอบครัวได้ เป็นแนวคิดความพอประมาณในการดำเนินชีวิต

(2) **ระดับการรวมกลุ่ม** เป็นการรวมกลุ่มในรูปแบบไม่เป็นทางการได้แก่ กลุ่มเครือข่าย กลุ่มผู้ส่งออก ในการเตรียมผลผลิต การเตรียมระบบตลาด รวมถึงการประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบล เครือข่ายเกษตรตำบลในระดับพื้นที่เพื่อเตรียมความพร้อมทั้งด้านวิชาการ และการบริหารจัดการด้านการตลาด (3) **ระดับการเชื่อมเครือข่าย** การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อระดมทุน ในช่วงวิกฤติ ความรู้ทางวิชาการ เทคโนโลยีจากธุรกิจเอกชนต่างๆ เป็นการเสริมการลงทุน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวสวนในมิติต่างๆ หลักการประยุกต์ใช้สามารถพิจารณาได้ตาม แผนภาพที่ 2 แสดงวิถีชีวิตของชาวสวนส้มโอนครชัยศรีตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

จากแผนภาพที่ 2 บนวิถีการดำเนินชีวิตที่ดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ชาวสวนเองก็ต้องมีกระบวนการจัดการตนเอง เรียนรู้ถึงวิถีทางสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ซึ่งทั้งหมดล้วนแล้วนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตได้ทั้งหมด การรับรู้

และเรียนรู้ถึงสิ่งต่าง ในส่วนของการจัดการสัโมโก็เช่นกัน วิธีของชาวสวนหลักการพื้นฐานที่จะต้องมีการปรับตัวมีดังนี้

1. ริเริ่มและฟื้นฟู เป็นกระบวนการจัดการภูมิปัญญาสัโมโก็ที่ชุมชนจะต้องมีการฟื้นคืนความรู้เก่าที่ขาดหายไป พร้อมกับเรียนรู้ถึงความรอบรู้ สิ่งดีๆ ที่เป็นคุณค่าของชาวสวนสัโมโก็ เช่น ประวัติและพัฒนาการของสัโมโก็ที่เป็นที่มาของความภาคภูมิใจ และชื่อเสียงของจังหวัดนครปฐมทั้งในและต่างประเทศ วิธีการทำสวนที่อิงอาศัยระบบนิเวศของพื้นที่เพื่อสร้างสมดุลในการจัดการ ลดค่าใช้จ่าย เพิ่มรายได้ การดูแลสุขภาพ และคุณภาพชีวิตของชาวสวน การอาศัยสัมพันธ์ทางอาชีพของเครือข่ายในการจัดการกลุ่ม และแบ่งปันความรู้ประสบการณ์ทั้งการทำสวนและระบบตลาด เป็นต้น ทั้งหมดจะเป็นรากฐานสำคัญ และเป็นส่วนหนึ่งของวิถีภูมิปัญญาที่สามารถนำมาจัดการภูมิปัญญาสัโมโก็ให้เกิดความยั่งยืนได้ หลักปฏิบัติที่เป็นฐานของความมีเหตุผล พอประมาณ และสร้างภูมิคุ้มกันที่เป็นแนวปฏิบัติ มีดังนี้

- การสำรวจพื้นที่และวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการ
- การสร้างเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มเครือข่ายในพื้นที่ในการจัดการพื้นที่สวนสัโมโก็ร่วมกัน เช่น การจัดระบบน้ำ การดูแลสวนในแต่ละช่วง เป็นต้น
- การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการดูแลพื้นที่สวนในแต่ละสถานการณ์ต่างๆ
- การวางแผนแต่ละรอบปีของการทำสวนและดูแลสวนสัโมโก็

2. เรียนรู้พร้อมประยุกต์ใช้ เป็นกระบวนการจัดการภูมิปัญญาสัโมโก็ที่ตกผลึกประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและถ่ายทอดจนเป็นวิถี เช่น เรียนรู้ถึงระบบนิเวศ การจัดการตนเองตามวงปฏิทินรอบปีเพื่อมาบูรณาการกับความรู้รวมถึงศาสตร์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งเรื่องของการจัดการโครงสร้างพื้นที่ในพื้นที่ การจัดการระบบชลประทานแบบใหม่ การใช้เทคโนโลยีที่พอเพียงเพื่อทุนแรงและเพิ่มผลผลิต การนำผลผลิตบางส่วนมาแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าและรายได้เสริมระหว่างการผลิต รวมถึงการจัดการชุมชนและวิถีชาวสวนเพื่อให้สามารถรองรับวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดการสวนให้เป็นศูนย์เรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชนที่สนใจ เป็นต้น หลักปฏิบัติที่เป็นแนวทาง มีดังนี้

- การรวมกลุ่มเพื่อวิเคราะห์ปัญหา และแนวทางการจัดการ
- ปรับใช้และดูแลแปลงสัโมโก็ตามวงจร
- ปลุกพืชหมุนเวียนเพื่อรักษาสภาพดินและสร้างรายได้

- รวมกลุ่มเพื่อรองรับตลาด
- ศึกษาและพัฒนาพร้อมกับเครือข่ายวิชาการระดับพื้นที่

3. **สร้างสรรค์ต่อเติมสิ่งใหม่** นอกจากวิถีชีวิตดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้ส่งต่อมาแล้ว การปรับวิธีการหรือรูปแบบการจัดการใหม่ๆ การเตรียมแปลงส้มโอแบบใหม่ที่ผสมผสานระบบเทคโนโลยีเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลงไป ระบบการจัดเก็บ และขนส่ง ผลผลิตให้รวดเร็ว และรักษาสภาพความสมบูรณ์ของส้มโอให้เป็นที่ต้องการของลูกค้า การจัดเกรดของส้มโอภายใต้ความร่วมมือของชาวสวนส้มโอภูมิภาคต่างๆ เพื่อให้สามารถจัดการและพึ่งพาอาศัยกันในระบบตลาด กระบวนการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง มีดังนี้

- การใช้เทคโนโลยีในการทุนแรงและย่นระยะเวลา
- การแปรรูปเพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการ และยืดระยะเวลา
- การพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้
- การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและระบบนิเวศวิทยา

กระบวนการจัดการภูมิปัญญาส้มโอ อาจกล่าวได้ว่าระบบนิเวศวิทยาของกลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีที่มีความเฉพาะประกอบกับการทำสวนส้มโอที่ส่งสมถายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นปฏิทินกิจกรรมที่เห็นเป็นวงจร และหล่อหลอมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของชาวสวนได้เป็นต้นทุนที่สำคัญ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกัน เป็นวิถีปฏิบัติที่ชุมชนคุ้นเคยอยู่แล้ว ทั้งหมดเป็นฐานความรู้และวิถีคุณธรรมที่อยู่ในตัวตนของชุมชน เป็นสมดุอยู่ที่อยู่ในวิถีและชุมชนเองก็พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ทั้งการเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจ หรือแม้แต่วัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 กระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นอินทรีตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การเรียนรู้ภูมิปัญญา	ความสอดคล้องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	การจัดการและการเรียนรู้ที่นำสู่ความยั่งยืน
ริเริ่มและฟื้นฟู		
การสำรวจพื้นที่และวิเคราะห์ต้นทุน	ความมีเหตุผล/การมีภูมิคุ้มกัน/ความรู้	การวิเคราะห์ถึงสถานการณ์และปัญหาของชุมชนในเบื้องต้น ที่จะนำไปสู่การจัดการตนเองได้อย่างเหมาะสม
การสร้างเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ	ความมีเหตุผล/การมีภูมิคุ้มกัน/คุณธรรม	พื้นที่สัมผัสมีความเกี่ยวเนื่องกันทั้งทางตรงและทางอ้อม การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือและแบ่งเบาการจัดการพื้นที่ส่วนร่วมกัน
การเรียนรู้ภูมิปัญญา		
การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการจัดการในแต่ละช่วงเวลาการดูแล	ความพอประมาณ/ความมีเหตุผล/ความรู้	ระบบนิเวศวิทยากลุ่มน้ำนครชัยศรี เป็นพื้นที่เฉพาะในการจัดการน้ำ การนำความรู้ด้านภูมิปัญญามาประยุกต์ เช่น ระบบสามน้ำ น้ำขึ้นน้ำลง ปฏิทินการจัดการสวน เป็นต้น เป็นการประยุกต์ใช้ความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน
การวางแผนในแต่ละรอบการจัดการ	ความพอประมาณ/ความมีเหตุผล/การมีภูมิคุ้มกัน	ในสถานการณ์ปกติชุมชนสวนจะมี การประเมินและวางแผนให้สอดคล้องกับปฏิทินทางภูมิศาสตร์และระบบตลาด เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนและรายได้ ในสถานการณ์ไม่ปกติจะวิเคราะห์ถึงความเสี่ยง และการจัดการ
การเรียนรู้พร้อมประยุกต์ใช้		
การรวมกลุ่มเพื่อวิเคราะห์ปัญหา	ความมีเหตุผล/การมีภูมิคุ้มกัน/ความรู้	ความรู้ที่เกิดจากการรวมกลุ่มเป็นความรู้ที่เกิดจากสถานการณ์ของชุมชนชาวสวน การเปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มเครือข่าย กลุ่มเพื่อน และกลุ่มวิชาการ เป็นแนวทางหนึ่งในการวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาในพื้นที่

การเรียนรู้ภูมิปัญญา	ความสอดคล้องปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง	การจัดการและการเรียนรู้ที่นำสู่ความ ยั่งยืน
การปรับใช้และดูแลแปลงส้มโอ	ความมีเหตุผล/การมี ภูมิคุ้มกัน/ ความรู้	การทำสวนแบบยกร่องนับเป็นภูมิปัญญา การทำสวนที่มุ่งให้สามารถปรับพื้นที่เข้ากับ ระบบนิเวศวิทยาในพื้นที่ เมื่อมี การปลูกส้มโอในแต่ละรอบจะมีการปรับ สภาพดิน และเตรียมแปลงใหม่ เพื่อปรับ สภาพดิน และเตรียมความพร้อมการปลูก ส้มโอ
การปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อรักษา สภาพดิน และสร้างรายได้ หมุนเวียน	ความพอประมาณ/ความมี เหตุผล/การมีภูมิคุ้มกัน/ ความรู้	ระหว่างรอผลผลิตการปลูกพืชหมุนเวียน เช่น ถั่วเขียว มะนาว มะม่วง ผักสวนครัว อื่นๆ เป็นการสร้างรายได้ระหว่าง การผลผลิตจากส้มโอ
การรวมกลุ่มเพื่อรองรับตลาด	ความมีเหตุผล/การมี ภูมิคุ้มกัน/ คุณธรรม	การรวมกลุ่มชาวสวนเป็นการติดตาม ประเมิน ติดตามสถานการณ์ รวมถึง การสร้างมาตรฐานคุณภาพของกลุ่ม เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นกับลูกค้า และระบบตลาด
การศึกษาและพัฒนาร่วมกับ เครือข่ายวิชาการ	ความพอประมาณ/ความมี เหตุผล/การมีภูมิคุ้มกัน/ ความรู้	เครือข่ายวิชาการจะเป็นผู้ส่งเสริมให้ความรู้ การดูแล รวมถึงการช่วยเหลือจากภาครัฐ นอกจากนี้แล้วยังให้การสนับสนุนด้าน งบประมาณ การประสานงานด้านต่างๆ
สร้างสรรค์ต่อเดิมสิ่งใหม่		
การใช้เทคโนโลยีการทุนแรงและ ระยะเวลา	ความพอประมาณ/ความมี เหตุผล/ความรู้	การปรับใช้เครื่องมือและนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อให้สามารถแบ่งเบาภาระงาน และระยะเวลาในการดูแลสวน
การแปรรูปเพื่อให้เหมาะกับ ความต้องการและระยะเวลา	ความพอประมาณ/ความมี เหตุผล/การมีภูมิคุ้มกัน/ ความรู้	แปรรูปเพื่อให้สอดคล้องกับผู้บริโภคกลุ่ม ต่างๆ เช่น การทำสเปรย์ การทำเป็นขนม ต่างๆ เป็นต้น
การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้	ความมีเหตุผล/การมี ภูมิคุ้มกัน/ความรู้	เป็นแหล่งการศึกษาดูงานของนักศึกษา การเกษตร การศึกษาเชิงมานุษยวิทยา การศึกษาระดับโรงเรียนระดับ
การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว	ความพอประมาณ/ความมี เหตุผล/การมีภูมิคุ้มกัน/ ความรู้	เชื่อมกับเครือข่ายอื่นๆ ในการพัฒนาเป็น พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางนิเวศ เส้นทาง สุขภาพ (ปั่นจักรยาน) เป็นต้น

ประสบการณ์ที่ตั้งอยู่ในฐานของภูมิปัญญาที่มีความเข้าใจ มีความรอบรู้ และมีวินัยของตนเองโดยเฉพาะการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับปฏิทินและบริบทของพื้นที่นับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของกระบวนการจัดการภูมิปัญญา ที่ผ่านการปฏิบัติอย่างซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของชาวสวนส้มโอนครชัยศรี และเป็นวิถีการปฏิบัติบนฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในรูปแบบของชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นเป็นค่านิยมร่วมที่ถือเป็นแนวปฏิบัติได้ ดังนี้

ส่วนที่ 3 ค่านิยมและแนวปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บทเรียนการจัดการภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรีสำหรับการประยุกต์ใช้

การเข้าใจและรอบรู้ถึงบริบทของพื้นที่ การมีบทเรียนการปฏิบัติซึ่งมาจากประสบการณ์ของครอบครัวและการปฏิบัติด้วยตนเองของชาวสวน และได้อ้างถึงเคล็ดลับ เทคนิค วิธีการต่างๆ ในการแก้ปัญหาทั้งระดับสวนของตนเอง การเรียนรู้ในวงญาติพี่น้อง และชาวสวนด้วยตนเอง เป็นวิถีภูมิปัญญาปฏิบัติตามแบบ “เข้าใจ” “เข้าถึง” และ “พัฒนา” ซึ่งเป็นฐานสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานไว้ ค่านิยมและแนวปฏิบัติที่นับว่าเป็นหลักการตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบทเรียนของการจัดการภูมิปัญญาส้มโอ มีดังต่อไปนี้

1. **ค่านิยมและแนวปฏิบัติการจัดการความรอบรู้** เป็นค่านิยมและแนวปฏิบัติที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการจัดการภูมิปัญญาชาวสวนส้มโอ ประกอบด้วย การรับรู้ถึงบริบทของพื้นที่ และสามารถวิเคราะห์ต้นทุนที่สอดคล้องกับเป้าหมายของตนเองได้ เข้าใจถึงปฏิทินการทำสวนที่จะนำไปสู่การจัดการตนเองได้อย่างถูกต้อง

2. **ค่านิยมและแนวปฏิบัติการจัดการคุณธรรม** เป็นการสร้างคุณธรรมหรือวินัยพื้นฐานของการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างญาติและเครือข่าย ประกอบด้วย การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อความรู้ การจัดสรรทรัพยากรร่วมกันในการดูแลพื้นที่ รวมถึงข้อมูลและข่าวสารต่างๆ ที่เป็นประโยชน์กับเพื่อนชาวสวนส้มโอด้วยกัน

3. **ค่านิยมและแนวปฏิบัติวิถีของความพอประมาณ** เป็นค่านิยมที่เป็นวิถีปฏิบัติของชาวสวน ประกอบด้วยการเรียนรู้และจัดการตนเองภายใต้ระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่ การวางแผน ประเมินการผลิต การประเมินระบบตลาด รวมถึงการเรียนรู้ที่จะจัดการความเสี่ยง

4. **ค่านิยมและแนวปฏิบัติของหลักการมีเหตุผล** ประกอบด้วย การใช้ความรู้ทั้งจากประสบการณ์ และความรู้ใหม่เป็นฐานในการวิเคราะห์บริบททั้งโดยตนเอง และการรวมกลุ่มการเรียนรู้จากทีมวิชาการ การปรับสภาพให้สอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่

5. **ค่านิยมและแนวปฏิบัติการจัดการภูมิคุ้มกัน** ค่านิยมและแนวปฏิบัติที่เน้นว่าการนำสู่ความยั่งยืน ประกอบด้วย การเข้าใจสภาพบริบทของตนเอง การเรียนรู้และปฏิบัติเป็นวิถีแบบซ้ำแล้วซ้ำเล่า การพัฒนาระดับการทำงานทั้งวิธีการทำงาน และการพัฒนาเป็นเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและต่อยอด

กระบวนการจัดการภูมิปัญญาสัมผัสซึ่งตั้งอยู่บนฐานของประสบการณ์ตรงการสะท้อนค่านิยมบนฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 5 ด้านมีการผสมผสานแทรกอยู่บนวิถีปฏิบัติของชาวสวน และได้กลายเป็นวิถีที่คุ้นเคย ความยั่งยืนที่สะท้อนให้เห็นได้ชัดคือความสามารถส่งต่อไปกับลูกหลาน ถือเป็นอาชีพของชุมชนต่อไปได้

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

วิถีภูมิปัญญาสวนส้มโอนครชัยศรีในปัจจุบันชาวสวนต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จำต้องมีการปรับตัวเพื่อให้ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบัน เนื่องด้วยวิถีชีวิตของชาวสวนที่ต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมภายนอกมีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือการประยุกต์ใช้แนวทางของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นหลักพื้นฐานสำหรับการประเมินและวิเคราะห์ชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การจัดการตนเองได้อย่างเหมาะสม และเกิดความเข้มแข็งทั้งด้านการสร้างรายได้ การลดต้นทุนค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้แล้ว การศึกษาถึงความรู้และวิถีภูมิปัญญาชาวสวนสะท้อนให้เห็นการเรียนรู้และปรับตัวของชาวสวนเป็นอย่างมากเนื่องจากลูกหลานคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงขึ้น และประกอบอาชีพตามความสนใจ ดังนั้นกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาชาวสวนส้มโอนครชัยศรีอาจเกิดช่องว่างและขาดช่วงของการสืบทอดวิถีภูมิปัญญาสัมผัสโอนครชัยศรีระหว่างพ่อแม่และลูกหลานคนรุ่นใหม่ การศึกษาครั้งนี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการกระตุ้นการสืบทอดภูมิปัญญาดังกล่าวได้

อนึ่ง เพื่อให้เกิดการต่อยอดและนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์ใช้ในวิถีของชาวสวนส้มโอนครชัยศรี ขอสรุปเป็นข้อเสนอแนะในด้านการบริหารจัดการเพื่อเป็นข้อพิจารณาตามความเหมาะสมและโอกาสในการประยุกต์ใช้ ดังต่อไปนี้

- การเสริมศักยภาพและความรู้ให้กลุ่มแกนนำหรือปราชญ์ชุมชนในการสืบสานและอนุรักษ์ฟื้นฟูวิถีชาวสวนส้มโอนครชัยศรี เนื่องจากชาวสวนรุ่นเก่าที่สืบทอดการทำสวนส้มโมาจากบรรพบุรุษซึ่งยังมีทักษะด้านการทำสวนและความรู้ทางภูมิศาสตร์ท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทั้งเรื่องดิน ระบายน้ำ ภูมิอากาศ การปลูกพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่ รวมถึงการจัดการเรื่องของระบบตลาด การซื้อขายที่เป็นหัวใจของการทำสวน ชาวสวนรุ่นเก่ายังสามารถใช้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและความรู้ของตนในการจำแนกแยกแยะ การจัดการความหลากหลายทางระบบนิเวศให้เอื้อต่อการทำสวนได้เป็นอย่างดี รวมถึงการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการประโยชน์จากทรัพยากร

ของพื้นที่ ความรู้และทักษะต่างๆ ที่นำมาใช้นี้เป็นการสืบทอดจากบรรพบุรุษและสังคมนับประสพการณ์แบบรุ่นต่อรุ่น

- การค้นหาแก่นนำหรือเยาวชนผู้สืบทอด ในสถานการณ์ปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เสมือนเป็นนวัตกรรมใหม่ๆ ได้เกิดขึ้นมาทดแทนเครื่องมือเก่าๆ อย่างต่อเนื่อง รวมถึงโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ของชุมชนที่เกิดขึ้น ทักษะและภูมิปัญญาการจัดการบางด้านได้ลดน้อยถอยลงไป เยาวชนลูกหลานของชุมชนที่ได้รับการศึกษามากขึ้นได้หันไปประกอบอาชีพนอกชุมชนกันเป็นจำนวนมาก การส่งต่อความรู้และวิถีภูมิปัญญาชาวสวนที่เชื่อมกับวิถีภูมิศาสตร์ท้องถิ่นและระบบนิเวศรอบข้างก็ได้ลดน้อยตามลงไปด้วย การริเริ่มและพัฒนากลุ่มแกนนำเยาวชนและผู้สืบทอดจะเป็นแนวทางหนึ่งในการสืบทอดวิถีภูมิปัญญาส้มโอนครชัยศรี

- การประยุกต์ใช้ฐานคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสอดแทรกในวิถีชีวิตประจำวัน การดำรงอยู่ของชาวสวนส้มโอนครชัยศรีในปัจจุบันอยู่ในช่วงของการเรียนรู้และปรับตัวเป็นอย่างยิ่ง การน้อมนำและตระหนักถึงวิถีการดำเนินชีวิตที่สะท้อนความเป็นตัวตนของชาวสวนพร้อมๆ กับประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวปฏิบัติการดำเนินชีวิตจึงเสมือนเป็นทบทวนตัวตนและสร้างความภูมิคุ้มกันให้กับชาวสวน ซึ่งนั่นหมายถึงแนวทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การจัดการตนเองท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและสามารถส่งต่อวิถีภูมิปัญญาให้เกิดความยั่งยืน และยังคงอยู่กับลูกหลานอีกต่อไปได้

โดยสรุปจากการศึกษาจากกล่าวได้ว่า การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในวิถีชีวิตประจำวันของชาวสวนส้มโอนครชัยศรีมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ทั้งต่อวิถีการดำเนินชีวิตตามปกติทั่วไป เนื่องด้วยเป็นหลักการพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันในสังคมและการอยู่ในระบบนิเวศวิทยาอย่างเกื้อกูล การรู้จักพอประมาณ มีเหตุผล มีสติเรียนรู้ต่อทุกขั้นตอนของวิถีการดำเนินชีวิต ทั้งหมดจะนำไปสู่การทำตนให้เป็นທີ່พึ่งของตนเอง และเป็นที่พักพิงต่อชุมชน และสังคมได้

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. (2546). *เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- วรรณา ประยุกต์วงศ์. (2549). *ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทางเลือกเพื่อการบริหารธุรกิจที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย.
- สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักยุทธศาสตร์ด้านนโยบายสาธารณะ.
- ประเวศ วะสี. (2542). *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม*. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.
- คณะกรรมการเกษตรอำเภอสามพราน. (2553-2555). *แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ปี 2553-2555 ตำบลบางเตย อำเภอสามพราน*. นครปฐม : สำนักงานเกษตรอำเภอสามพราน.
- สุเกียรติ เสถียรไทย. (2542). *ทฤษฎีใหม่ในหลวง: ชีวิตพอเพียง*. กรุงเทพฯ : ร่วมด้วยช่วยกัน.
- สุจิต ชีรเวทย์. (2547). *คนแม่กลอง*. กรุงเทพฯ : บริษัท ส.เอเชียเพรส (1989) จำกัด.
- อภิชัย พันธเสน, สรวิญญู เปรมชื่น และคณะ. (2546). *การประยุกต์พระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง กับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อภิชัย พันธเสน และคณะ. (2549). *สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยั่งยืนจากประโยชน์สุขด้วยเศรษฐกิจพอเพียง: หนึ่งทศวรรษครึ่งแห่งการวิจัยเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. (2560). กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ผู้เขียน

นิภาวรรณ เจริญลักษณ์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

E-mail: nipawannoi1@hotmail.com